*La presència de Vicent Ferrer a Itàlia del nord:
la Vita transmesa pel ms. XXVII
de l'Arxiu Històric Diocesà de Novara*

[The presence of Vicent Ferrer in Northern Italy:
the *Vita* of ms. XXVII of the Archivio Storico Diocesano of Novara]

CHIARA CONCINA
Università degli Studi di Verona
chiara.concina@univr.it

RESUM: Dins de l'atapeït grup de textos hagiogràfics al voltant de la figura de Vicent Ferrer, aquest article es proposa investigar l'epítom llatí de la *Vita* transmesa pel manuscrit XXVII de l'Arxiu Històric Diocesà de Novara. Aquest text, que segueix a prop les *lectiones* de l'*Officium* dedicat al predicador català Marcial Auribelli, presenta, no obstant això, una sèrie d'insercions provinents, amb tota probabilitat, de la *Vita sancti Vincentii* i de la seua *lectio brevis*, ambdues escrites pel dominicà sicilià Pietro Ranzano. Més enllà de la *fàcies* textual de l'epítom, el còdex de Novara representa un testimoni més de la difusió del culte del sant valencià a la Itàlia septentrional, és a dir, en aquelles zones, entre Piemont i la Llombardia, que havien estat tocades directament per la seua activitat de predicació.

PARAULES CLAU: Vicent Ferrer, literatura hagiogràfica, Piemont, Llombardia, Itàlia septentrional, vides de sants.

ABSTRACT: The article has in aim to investigate the Latin *epitome* of the *Life* of Vicent Ferrer transmitted by the MS XXVII of the Archivio Storico Diocesano of Novara, one of the many hagiographical texts dedicated to the Catalan preacher. This text closely follows the *lectiones* of Vicent Ferrer's *Officium* by Marziale Auribelli, but contains also some passages taken from the *Vita sancti Vincentii* and from its *lectio brevis*, both composed by the Dominican from Palermo Pietro Ranzano. Apart from the features of this text, the Novara's codex stands as one more witness of the diffusion of the cult of the saint from Valencia in Northern Italy, i.e. in the lands between Piedmont and Lombardy that were closely touched by his preaching.

KEYWORDS: Vicent Ferrer, hagiography, Piedmont, Lombardy, Northern Italy, saints' lives.

Recepció: 26/02/2019. Acceptació: 08/03/2019. Publicació: 05/04/2019

El 17 de desembre de 1403, des de Ginebra, Vicent Ferrer escrivia a Jean de Puynoix, pare mestre general de l'orde dominicà, una cèlebre carta en la qual li donava notícies detallades sobre la seua intensa activitat de predicació a l'Europa occidental. La missiva, transmesa per un original en mal estat de conservació (a causa que havia estat venerat com a relíquia del sant valencià)¹ i per una sèrie de còpies més tardanes, a banda de representar un document importantíssim per la reconstrucció de l'itinerari subalpí de Vicent Ferrer,² proporciona també un altre valuós testimoni de primera mà de la constant austeritat del seu estil de vida, del seu infatigable rigor i de l'inesgotable energia del seu esforç evangelitzador, que no temia oposar-se sòlidament a l'heretgia, així com de la seua formidable habilitat per a captar les masses gràcies a l'eficàcia dels seus sermons. En l'epístola anota que les seues activitats apostòliques l'havien portat per les Valls dels Alps, Suïssa, el Piemont, la Llombardia, Montferrat, la Savoia, i precisa:

Precipue tamen uisitaui tres illas famosissimas ualles hereticorum in diocesi Hebredunensi, quarum una uocatur Fluxerna, altera Argenteya, tertia Vallis pura, olim pessima. Iam antea quidem uisitaui eas bis, uel ter, et cum deuotione ac reuerentia magna, per gratiam dei, susceperant doctrinam catholice ueritatis; sed ad eorum confirmationem et consolationem, iterum uolui eos uisitare. Quo peracto, ad requestas et rogamina multorum, tam uerbo quam scripto, transiui in Lombardiam, ubi continue predicaui per annum et mensem in cunctis ciuitatibus, uillis et castris uestre obedientie, et ultre, scilicet in dominio Marchionis Montisferrati et ad multas requestas et rogamina sui, et suorum. In partibus uero illis ultra montanis quamplures inueni ualles hereticorum, tam ualdensium, quam gazariorum peruersorum percurri in diocesi Larinensi, quas singulas per ordinem uisitaui omnes, predicando in unaquaque ipsarum fidem et doctrinam catholice ueritatis, cum improbatione errorum ipsorum, et per dei misericordiam, ardentissime et cum magno deuotionis affectu ac reuerentia ueritatem fidei

1 Una reproducció fotogràfica de la carta original (hui conservada al convent de Sant Roc, a Acireale) és en Hodel (2006).

2 Sobre l'itinerari subalpí de Vicent Ferrer, cf. Gaffuri (2006).

susceperunt, *domino* quippe *cooperante et sermonem confirmante* (Marc. 16,20). [...] *Completis autem tredecim mensibus continuis in Lombardia, intraui Sabaudiam quinque sunt iam menses elapsi, requisitus utique per prelatos et dominos patrie pluries et cum magno affectu.*³

Són ben coneguts el considerable impacte i la marca pregonada que van deixar a Itàlia la predicació vicentina i la figura del sant valencià, qui recorre la península de nord a sud; aquest itinerari és testimoniati precoçment, i de diverses maneres, tant pels textos com per la iconografia relacionada amb el sant. Sens dubte, aquest èxit es devia també a la personalitat fortíssima i carismàtica d'aquest «peregrino de la palabra divina»,⁴ la seua capacitat i eficàcia comunicativa, amb les quals sabia arribar al seu auditori superant ja, segons el testimoni dels seus contemporanis, els obstacles representats per les diferències lingüístiques, en tot cas mai infranquejables, sobretot dins d'un espai romànic afí, com és el cas de l'italià o el francès. El 'do de les llengües' de Vicent Ferrer ja es va testimoniar en les actes del procés de canonització i va ser représ en gran part per la literatura hagiogràfica apareguda al voltant de la seua figura.⁵ En aquest sentit, cal recordar el testimoni contingut en la carta que Nicolas de Clamanges —secretari de papa Benet XIII, qui havia estat rector de la Universitat de París— havia enviat a Reginaldo Fontanini al voltant de Ferrer, recordant, entre altres coses, que l'eficàcia de la seua predicació a Itàlia es devia també al fet que havia après perfectament l'italià.⁶

3 Hodel (2006: 200-202). El text és també en Fages (1905: 109-111); una traducció a l'italià és en Tomarelli (1990: 95-98).

4 Ferrando (1993: 169).

5 Sobre el do de les llengües, cf. Fages (1901: 184-190) i Fages (1904: 347, 355, 383). Quant a la llengua efectivament utilitzada per Ferrer, cf. Ferrando (2013: 19-46).

6 «Né en Aragon, il passe en Italie; à peine arrivé, il se met à prêcher en langue italienne avec une telle facilité, une telle intelligence et une telle distinction que vous l'auriez cru positivement Italien. Et les Italiens avouent qu'ils ne se comprennent pas mieux entre eux qu'ils ne le comprennent, jusqu'aux petites filles elles-mêmes», Fages (1901: 186); «Nacido en Aragón, pasó á Italia y, apenas llegado, se pone á predicar en italiano con tal facilidad, tal inteligencia y tal distinción, que seguramente le hubierais creído italiano, confesando los del país que no se comprenden ellos mejor entre sí, que la comprendían á él hasta las niñas», Fages (1903: 166-168).

Tal com ha observat Antoni Ferrando, «la predicació al nord d'Itàlia i la densitat d'implantació de l'orde dominicà expliquen les diverses manifestacions iconogràfiques i literàries en record de sant Vicent Ferrer que s'escampen per tot Itàlia».⁷ En aquestes pàgines m'agradaria aprofundir justament un dels aspectes d'aquestes manifestacions, el que pertany, almenys en part, a la Itàlia nord-occidental i en particular a la zona entre el Piemont i la Llombardia. Si hom parteix dels testimonis iconogràfics, cal remarcar que és justament el Piemont la zona on apareixen molt precoçment les manifestacions pictòriques que tenen com a objecte la vida i els miracles de sant Vicent, les quals són d'especial importància també perquè són molt anteriors al procés de canonització del sant. Es tracta, específicament, d'un cicle de frescos que es troba en la petita ermita de Santa Maria Assumpta de l'Estrella, prop de Pinerolo (Torí), atribuït al pintor Aimone Duce, i que es pot datar als anys 1429-1430 *ca.* Els frescos en qüestió, un total de tres, representen: el miracle del guariment de l'infant, el *Somni de sant Vicent Ferrer* (on Crist apareix al sant jaent al llit malalt i li encarrega complir la seua obra de predicació apostòlica itinerant) i Ferrer predicant en una trona, amb el consegüent guariment d'una dona endimoniada. A més a més, les imatges són acompanyades per una sèrie de filacteris que contenen alguns fragments de la cèlebre carta de Vicent Ferrer a Benet XIII sobre la fi del món i l'arribada de l'Anticrist (1398).⁸

Com ja s'ha esmentat, a banda de la còpia de representacions iconogràfiques d'àrea italiana relacionades amb Vicent Ferrer, no manquen també aquelles de natura literària: es tracta, majoritàriament, d'una nombrosa sèrie de textos llatins, sobretot de *vitae* del sant, aquestes també atribuïbles quasi totalment a autors italians.⁹

Dins d'aquest nombrós grup, prendrem en consideració la breu *vita* de Ferrer, transmesa pel manuscrit XXVII de l'Arxiu Històric Diocesà de Novara

7 Ferrando (2013: 78).

8 Sobre els frescos de Santa Maria Assumpta de l'Estrella, cf. Monetti (1978a), Monetti (1978b), Monetti-Cifani (1985: 35-44), Rusconi (1990), Ackerman Smoller (2014: 161-165).

9 Cf. Ackerman Smoller (2014: 121-194), en particular la taula en la p. 169, que conté una llista detallada dels textos hagiogràfics dedicats a Vicent Ferrer als segles xv i xvi.

(BHL 8658d), que es pot datar a la fi del segle xv.¹⁰ El manuscrit, de pergamí, de gran mida i de probable fabricació italiana nord-occidental, és un leccionari destinat a l'ús litúrgic, que conté sobretot vides de sants (125 en total) i prové del fons de la Biblioteca Capitulare de Novara [Fig. 1].¹¹ El text transmés pel còdex en qüestió ha estat esmentat breument en la monografia recent de Laura Ackerman Smoller (2014), la qual investiga sobre les circumstàncies de la difusió del culte de Vicent Ferrer a Europa i la seua recepció, amb una atenció particular a la refuncionalització simbòlica, sovint amb implicacions polítiques i ideològiques, que caracteritzà la figura del sant del segle xv al xvii. Pel que fa el nostre manuscrit, Ackerman Smoller ha observat que es tractaria d'un *Epítom* de la *vida* de Ferrer que derivaria d'aquella inserida per Pietro Ranzano en els seus *Annales omnium temporum* —sobre els quals tornaré de seguida—, però amb alguns canvis, supressions i afegitons. A banda d'això, la mateixa estudiosa també ha remarcat que, amb tot el còdex de Novara «is the only manuscript for this text listed in the BHL, the text here is nearly identical to that of the brief life on Vincent in the British Library, London MS Add. 32579, fol. 200v-204v».¹² Hi afegisc que, malauradament, encara no m'ha estat possible consultar el còdex de Londres, que és un producte del convent dominicà de Saint Louis de Poissy, destinat a un ús no litúrgic i que es remunta en la seua major part a l'inici del segle xiv.¹³ Els últims folis del còdex es van copiar, en canvi, en el segle xv i contenen un *Epítom* de la vida de sant Vicent que, considerant l'*incipit*, podria correspondre, efectivament, a la redacció transmesa pel còdex de Novara.¹⁴ Es tracta, sens dubte, d'un aspecte que caldrà investigar en el futur.

10 Per a la descripció del còdex, cf. Poncelet (1925: 339-348).

11 Per a la història de la Biblioteca Capitulare de Novara, cf. Gavinelli (1993: 27-40). Desitge agrair el director de l'Arxiu Històric Diocesà de Novara, Don Paolo Milani, pel seu ajut i per concedir-me el permís de publicar les imatges del Cod. XXVII.

12 Ackerman Smoller (2014: 174, nota 47).

13 Naughton (1995: 281, 327).

14 Londres, British Library, MS Add. 32579, f. 200vb (*incipit*): «[B]eatus vincecius ex valencia ciuitate clarissima hispanie»; f. 204vb (*explicit*): Ad laudem et gloriam omnipotens dei qui est benedictus in saecula Amen». Desitge agrair Simone Ventura, qui m'ha enviat amablement les transcripcions suara esmentades. Per a una descripció detallada del manuscrit, cf. Naughton (1995: 326-327).

Per a poder il·lustrar millor el recorregut que intentaré dibuixar a continuació i, sobretot, la posició exacta que va ocupar el text de l'epítom del còdex de Novara dins de la literatura hagiogràfica sobre Vicent Ferrer, serà necessari recordar breument la cronologia i les principals coordenades del conegut i importantíssim conjunt d'escrits que a Vicent Ferrer va dedicar Pietro Ranzano, el dominicà sicilià que fou preceptor de Joan d'Aragó a la cort de Nàpols i bisbe de Lucera.¹⁵

En orde cronològic, la primera obra de Ranzano dedicada a Ferrer és la *Vita sancti Vincentii* (BHL 8656-8657), escrita entre la segona meitat del 1455 i l'inici de 1456, i aprovada per l'orde aquest mateix any.¹⁶ Es tracta, com se sap, de la biografia oficial del sant, que el papa Calixt III va encarregar a Ranzano, a qui també se li havia manat la tasca de recollir els materials per a la canonització del predicador valencià. Com ha assenyalat Bruno Figliuolo, «il racconto biografico, condotto secondo l'ordine cronologico, non abbandona i canoni consueti del genere agiografico: esaltazione del personaggio da beatificare attraverso l'enumerazione delle sue *virtutes* e l'esposizione degli episodi edificanti della sua vita da proporre quali *exempla*; illustrazione dei suoi miracoli *post mortem*».¹⁷ La *Vita sancti Vincentii* de Ranzano estava destinada a tenir un cert èxit, atès que va ser diversament reelaborada abans de la fi del segle per Girolamo Albertucci de' Borselli dins de la seua *Cronica magistrorum generalium Ordinis fratrum Praedicatorum* (ca. 1495); en la *Vita* conservada en el ms. Trier, Stadtbibliothek, 1168/479, f. 266r-296r; i, ja al principi del segle XVI, en aquella que va redactar Giovanni Antonio Flamini.¹⁸

També caldrà recordar que Ranzano va extrapolar una sèrie de materials de la *Vita* de Vicent Ferrer, per tal de compondre'n una *lectio brevior* (BHL

15 Sobre Ranzano, cf. almenys Termini (1915), Termini (1916), Barilaro (1977-78), Figliuolo (1997: 87-201), Ranzano (2008: 3-8), Ackerman Smoller (2014: 121-173).

16 L'edició més recent de la *Vita sancti Vincentii* actualment disponible és aquella publicada en *Acta Sanctorum Aprilis* (1675: 477-529). Per a els testimonis d'aquesta obra, cf. Knowles Frazier (2005: 459-460); per a les altres edicions, cf. Ranzano (2008: 51).

17 Figliuolo (1997: 149).

18 Ackerman Smoller (2014: 174).

8660) a l'efecte d'inserir-la en el vinté llibre d'aquella que potser és la seua obra més ambiciosa, els *Annales omnium temporum*, poderosa història enciclopèdica de la humanitat en la qual l'autor va treballar almenys trenta anys de la seua vida, entre els anys trenta i els anys noranta del segle xv.¹⁹

El text de la *Vita* breu, redactat per Ranzano, no s'ha conservat en l'únic manuscrit que perpetua els *Annales*, que es troba a hores d'ara sota la custòdia de la Biblioteca Municipal de Palerm.²⁰ Així i tot, una còpia de l'epítom de la *Vita* fou inclosa en una carta que Ranzano escrigué a novembre del 1463 a fra germà Giovanni da Pistoia. L'epístola ha estat transmesa almenys per quatre testimoniances,²¹ de les quals la més important és el ms. 112 de la Biblioteca Casanatense de Roma, que també conté unes altres obres de Ranzano i que va pertànyer a l'autor.²² Es tracta d'un elegant còdex en pergamí de petit format, d'escriptura humanística i de probable factura napolitana,²³ en què la mà d'un dels revisors del còdex ha estat identificada com la del mateix Ranzano.²⁴ L'edició de la *Vita minor* de Ranzano, realitzada sobre aquest mateix còdex, va estar publicada per Villanueva en el quart volum del seu *Viage literario á las iglesias de España*.²⁵

19 Els *Annales* són conservats al ms. Palerm, Biblioteca Comunal, 3.Qq C.54-60 (7 vols.) i són en gran part inèdits, tret dels extractes editats en Figliuolo (1997: 201-247) i dels llibres xv-xvii (que contenen la *Descriptio totius Italiae*), disponibles ara en Ranzano (2008: en particular 59-63 per a la descripció del còdex). Sobre els *Annales*, cf. també Figliuolo (1997: 164-200) i Ranzano (2008: 10-49).

20 El manuscrit de Palerm estava originàriament constituït per vuit volums, dels quals només ens resten set; la *Vita brevior* del Ferrer es trobava en el llibre xx dels *Annales* contingut en el volum perdut, cf. Ranzano (2008: 60).

21 Knowles Frazier (2005: 461).

22 El text de la carta és als f. 68r-71r. A més, el còdex conté les següents obres de Ranzano: *Vita et passio sanctae Barbarae*, editada en Figliuolo (1997: 245-272), *Officium in festo sanctae Barbarae*, *Hymnus ad laudem crucis Jesu Christi*, *Versus in laudem sancti Vincentii Ferrerii*, *Officium in festo sancti Vincentii Ferrerii*, *Passio b. Antonii de Ripolis*. Cf. també Ranzano (2008: 9, nota 20).

23 Ceresi; Santovito (1956: 18-19).

24 Figliuolo (1997: 165, nota 60).

25 Villanueva (1806: 280-290), un extracte també en Termini (1916: 96-97). Cf. també Frazer (2005), p. 461.

Als mateixos anys 1456-63 es remunta un llarg carme en versos²⁶ escrit per Ranzano en honor de Vicent Ferrer i un *Officium in festo Sancti Vincentii Ferrerii* (BHL 8660b) que s'ha conservat únicament en el ja esmentat ms. 112 de la Casanatense (f. 71r-80v).²⁷

En funció del nostre examen, pagarà la pena de recordar que, en la part específica, l'*Officium* té una vivència redaccional més aviat intricada que ha estat estudiada al detall per Bruno Roy en un article del 1966.²⁸

De fet, l'*Officium* fou compost per Ranzano a demanda del general de l'orde, Marziale Auribelli, amb el qual l'autor mantenia un estret contacte, i conté, pel que fa a la part de les *lectiones*, un nou resum en prosa de la vida de Vicent Ferrer. Tot i això, el text de l'ofici universalment acceptat i després adoptat en els breviaris i en els leccionaris²⁹ no es correspon literalment al dictat de l'obra conservada pel ms. 112 de la Casanatense. Això és perquè el text més difós és en realitat una reelaboració de l'original del Ranzano preparat per Marziale Auribelli després del 1463, molt probablement després que aquest darrer fos reelegit —en el 1465— com a mestre de l'Orde dels Predicadors, a la fi d'una suspensió a causa d'una sèrie de desavinences amb el papa Pius II. És Bruno Roy qui se n'adonà, pel que fa a les *lectiones* de la recomposició de l'ofici de Ferrer, que «en lisant parallèlement les leçons traditionnelles et celles de Ranzano, on se rend compte que les divergences entre ces deux textes proviennent elles-mêmes d'une deuxième source, en l'occurrence le second résumé de Ranzano, adressé à Jean de Pistoia. En somme les leçons de l'office traditionnel résultent d'une fusion des deux résumés de Ranzano».³⁰

26 El carme està conservat pel ms. 112 de la Casanatense i del ms. Paris, Bibliothèque Nationale de France, J.7.30 i està editat a Villanueva (1806: 299-304), Termini (1915: 151-154) i Barilaro (1977-1978: 159-161). Cf. també Figliuolo (1997: 157 e nota 30).

27 Knowles Frazier (2005: 461). L'*Officium* és inèdit, tret dels himnes (Vespri, Laudi e Mattutino) editats per Termini (1916: 100-102).

28 Roy (1966).

29 Per a testimonis del text en vulgar de l'ofici, cf. també Roy (1966: 285-286).

30 Roy (1966: 291).

En aquest punt, tornant a la *Vita* del manuscrit de Novara i recordant el que afirmava Ackermann Smoller, és a dir, que hauria extret els seus materials del resum de la *lectio brevis* de la vida de Ranzano enviada a Giovanni da Pistoia, afegint-hi ulteriors detalls, es tractarà d'anar a provar la validesa d'aquesta afirmació i d'observar més a prop la quantitat i la natura d'aquests detalls. Per tant, per cercar d'individuïr els materials junyents al text epitomitzat, contingut en el còdex de Novara, ha estat necessari un acarament, arranjat en fragments escollits, amb els textos de Ranzano de la *Vita maior* (editada en els *Acta Santorum*), de la *Vita minor* (editada, com suara hem esmentat, per Villanueva), de l'*Officio* del còdex 112 de la Casanatense i amb la reelaboració d'aquest darrer atribuïda a Auribelli (pel qual he emprat el text inclòs en l'edició incunable del *Breviarium fratrum predicatorum* imprés a Venècia l'any 1481).³¹ Començarem amb l'observació que l'*epítom* del còdex XXVII està subdividit en nou *lectiones* (que recorren en síntesi les principals etapes de la vida del sant), totes introduïdes per rúbriques, i que una partitura interna semblant recalca la de l'*Officium* de Ranzano, com també —consegüentment— la de la reelaboració de Marziale Auribelli. Si observem l'*incipit* dels nostres textos, destacarem que per la secció liminar, el còdex de Novara sembla seguir quasi a la lletra, malgrat algun tall, la *Vita* oficial de Ranzano, mentre que els altres textos, a pesar de presentar-hi alguna semblança, són més parcs en la provisió de notícies sobre els pares del sant. Com es pot observar en els passos subsegüents, la informació relativa a l'observança moral dels pares de Ferrer (*Parentes eius* etc.) segueix de prop la biografia oficial del predicador valencià.

31 *Breviarium Fratrum Praedicatorum*, Venècia, Andrea Torresano des d'Asola per Johannes de Colònia, Nicolaus Jenso et Socii, 21 novembre 1481, f. [B]8v-[C]4r.

Novara, ASD, cod. XXVII	P. Ranzano, <i>Vita sancti Vincentii</i> (ed. Acta SS)	P. Ranzano, resum de la <i>Vita</i> extret dels <i>Annales</i> (ed. Villanueva)	P. Ranzano, <i>Lectiones</i> de l' <i>Officium</i> de Vicent Ferrer (Roma, BC, ms. 112)	M. Auribelli, <i>Lectiones</i> de la reelaboració de l' <i>Officium</i> de Ranzano (ed. Venècia 1481)
<i>In sancti Vincentii confessoris lectio prima.</i> Beatus Vincentius ex Valentia, clarissima Hispanie civitate et ex Ferrariorum antiqua honestaque familia nativitatis eius originem duxit. Parentes eius etatem maturiore tam honeste religioseque transierunt, quod non immerito tam insignem filium habere meruerunt. (f. 120va)	Beatus Vincentius ex Valentia, clarissima Hispanie civitate, et ex antiqua honestaque Ferrariorum familia nativitatis duxit originem. Parentes eius, post peractam in multis corporis deliciis juventutem, maturiore aetatem cum tanta morum elegantia & tam honeste tamque religiose transegerunt, quod non immerito tam insignem filium habere meruerunt (p. 484)	Fuit is Valentiae, quae urbs in ulteriore Hispania est, ex Ferrerorum familia honestis parentibus natus. (p. 280)	<i>Lectio. 1.</i> Beatus Vincentius Valentiae ex honestis probisque parentibus natus est. Qualis autem et quantus esset futurus, tribus indiciis ostensus est matri dum adhuc infantulus utero gestaretur. (f. 79r/v)	<i>Lectio. 1.</i> Beatus Vincentius clarissima Hispanie civitate Valentia et ex Ferrariorum antiqua honestaque familia duxit originem. Parentibus tam vita quam progenie utique famosissimis ortus. (f. [C]1r)

Tot i això, continuant amb l'anàlisi comparada dels nostres textos, s'hauria de destacar que en uns altres casos, més aviat nombrosos, el text del manuscrit de Novara és molt proper, si no idèntic, al de l'*Officium* de Marziale Auribelli, com es pot observar en el paràgraf a continuació, pel qual la part inicial de la tercera lliçó (destacada en negreta: *Postea celesti rore perfusus*, etc.) resulta ser quasi perfectament coincident amb aquest darrer. Poc després d'aquest fragment, en què el jove de divuit anys Vicent Ferrer entra a l'orde dominicà, l'*Officium* d'Auribelli no es distrau a descriure la joia dels frares predicadors en comptar entre les seues files un jove tan prometedor. La dada es troba aquesta vegada en el resum de la *Vita* extret dels *Annales* de Ranzano (el text és

Novara, ASD, cod. XXVII	P. Ranzano, <i>Vita sancti Vincentii</i> (ed. Acta SS)	P. Ranzano, resum de la <i>Vita</i> extret dels <i>Annales</i> (ed. Villanueva)	P. Ranzano, <i>Lectiones</i> de l' <i>Officium</i> de Vicent Ferrer (Roma, BC, ms. 112)	M. Auribelli, <i>Lectiones</i> de la reelaboració de l' <i>Officium</i> de Ranzano (ed. Venècia 1481)
<p><i>Lectio .iii.</i> Postea celesti rore perfusus, agens decimum octavum annum, elegit vivere sub regula et institutis fratrum predicatorum. <u>Suscepitque eorum habitum non sine vehementissima omni gratulatione quandoquidem nomen ipsius adolescentis erat in civitate valentina</u> celeberimum. Ob quod arbitrabatur predicatorum ordinem tam insignis adolescentis virtutibus plurimum esse decorandum.</p> <p>Recepto igitur habitu singulariter legere studuit Beati Dominici gesta, videlicet illa in primis intelligeret in quibus suum ducem esset imitaturus. (f. 121ra)</p>	<p>Post habitus suscceptionem coepit ingeniosus puer ea inter cetera legere, quae de vita divi Patris Dominici scripta sunt. (p. 486)</p>	<p>Coelesti deinde rore perfusus, duodevigessimum agens annum, elegit, ac cepit vivere sub regula, atque institutis ordinis praedicatorum, <u>non plane sine maximo gaudio, summaque laetitia omnium patrum, qui erant illius ordinis, ea de causa, quod nomen tanti iuvenis erat apud valentinos cives celeberrimum.</u> Quippe arbitrati, quod erat, sunt, ipsum ordinem virtute, et probitate tam insignis iuvenis non mediocriter exornandum. Postea quam eius ordinis habitu est indutus, legere in primis studuit B. Dominici gesta, eo consilio, ut illa potissimum intelligeret, in quibus esset suum ducem imitaturus. (p. 281)</p>	<p><i>Lectio. iii.</i> Celesti deinde rore perfusus, impetravit sibi dari a parentibus portionem substantiae quae eum contingebat. Qua pauperibus triduo erogata, agens annum aetatis duodevigesimum, ad fratres ordinis praedicatorum se contulit petiitque ut illorum contubernio admitteretur. Quod ubi est cum omnium summa laetitia factum (non enim mediocriter decorandum arbitrati sunt eorum ordinem tanti iuvenis probitate) caepit ille in primis legere quae ad divi Dominici gesta vitamque pertinebant. Id autem fecit eo consilio ut ea praecipue ante omnia intelligeret in quibus suum ducem esset imitaturus. (f. 74r/v)</p>	<p><i>Lectio. iii.</i> Postea vero celesti rore perfusus, agens decimum octavum annum, elegit sub regula et institutis fratrum predicatorum vivere.</p> <p>Sumptoque habitu singularissime legere studuit sancti patris sui Dominici gesta, ut videlicet illa in primis intelligeret in quibus suum ducem esset imitaturus. (f. [C]1r/v)</p>

el destacat, en la tercera columna de la taula de més amunt: *non plane sine maximo gaudio, summaque laetitita omnium patrum, qui erant illius ordinis, ea de causa, quod nomen tanti iuvenis erat apud valentinos cives celeberrimum*). Retrobem una informació molt semblant, encara que reelaborada d'una manera un poc diversa pel que fa a les tries lèxiques i sintàctiques, també en el nostre còdex de Novara (*Suscepitque eorum habitum non sine vehementissima omni gratulatione quandoquidem nomen ipsius adolescentis erat in civitate valentina celeberrimum*). Continuant encara a partir del moment en què Ferrer comença a llegir les *gestes* de sant Doménec per seguir-ne l'exemple, es fa palés que la nostra redacció torna a endinsar-se en l'*Officium* d'Auribelli, que alhora es fonamentava en el resum de la *Vita* de Ranzano, com es veu a la taula anterior.

També, poc després, en el cèlebre relat en què Crist s'apareix a Ferrer, el qual jau al llit, malalt, i el convida a emprendre la seua missió evangelitzadora, el manuscrit de Novara es basa *mot à mot* al dictat d'Auribelli. Sobre aquest punt, serà interessant destacar, encara que siga tangencialment, com la imatge de Crist en l'acte de tocar, amb un gest que és alhora humà i familiar, la mandíbula de Ferrer, que —com veiem en els paràgrafs reportats tot seguit, és present en l'Auribelli—, manca en realitat a les seues fonts directes (és a dir, respectivament, l'*Officium* i la *lectio brevior* de la *Vita* de Ranzano), però que és present, en canvi, en la biografia oficial, malgrat que és exposat amb un bas-timent sintàctic i tries lexicals més refinades:

Novara, ASD, cod. XXVII	P. Ranzano, <i>Vita sancti Vincentii</i> (ed. Acta SS)	P. Ranzano, resum de la <i>Vita</i> extret dels <i>Annales</i> (ed. Villanueva)	P. Ranzano, <i>Lectiones</i> de l' <i>Officium</i> de Vicent Ferrer (Roma, BC, ms. 112)	M. Auribelli, <i>Lectiones</i> de la reelaboració de l' <i>Officium</i> de Ranzano (ed. Venècia 1481)
<i>Lectio quarta.</i> Postmodum vero ob ipsius Vincentii virtutes mirificas ac eximie sanctitatis nomine tandem effugere		[...] Vincentii virtutibus illectus, voluit ut esset et suarum confessionum auditor, et palatii magister. [...]	<i>Lectio .VI.</i> [...] Quo igitur aliquis illi glorie titulus accederet voluit ut esset magister apostolici palatii et suae confessionis	<i>Lectio .IIII.</i> Deinde vero ob eius virtutes mirificas et eximie sanctitatis nomen effugere non potuit quo minus per duos annos

<p>non potuit quo minus duos annos summum pontificem sequeretur esset quem confessor eius et magister apostolici palatii.</p> <p>Demum apud Avinionem egregiam Galiarum urbem ei gravissimis febribus occupato Cristus Ihesus mira quadam claritate coruscans apparuit cum mittens ad evangelizandum per universas occidentis regiones. Voluitque ut inter alia que esset predicaturus extremi iudicii diem esse nostris temporibus propinquum nuntiaret. Et post multa quibus eum consolatus est et instruxit extendens manum maxillam eius [121va] leviter tetigit in signum singularis familiaritatis.</p> <p>Quo discedente ab eo finaliter Christo sanus et ipse surrexit illico sese accinxit ut Christi legationem diligenter</p>	<p>ei visus est Iesus Christus, mirabili claritate coruscans [...]</p> <p>Haec dicens, <u>genas B. Vincentii leniter tetigit, tamquam videlicet ei signum singularis familiaritatis ostenderet</u> [...] (p. 491)</p>	<p>Cum enim in urbe Avinione incidisset in adversam valetudinem, qua vehementissima vi febris vexatus est, tertio ab ea valitudine die visus est ei Christus, qui ei alloquens, post multa ultro citroque dicta ei iussit, ut nihilo plus in pontificis curia moraretur, sed inde abiens diversas orbis provincias peragraret, praedicaretque populis, quae Petrus, quae Paulus, quae ceteri apostoli, atque alii christiani theologi, sanctique viri olim praedicaverant. Praeter cetera tamen nuntiaret futuri illius iudicii diem, quod expectandum proponit christiana religio, esse nostris temporibus admodum propinquum. Haec atque alia, quibus eum mirum in modum incedit,</p>	<p>auditor. Actis postea duobus annis apud Avinionem cum absque ulla dubitatione sibi constaret, Benedictum non esse legitimum pontificem coepit de illo deserendo accuratius cogitare. Cumque rem omnem suam deo precando committeret apparet et mira cum luce Christus discede, inquit, hinc o Vincentii. Volo ut multas orbis terrae peragres regiones ac predices populis qua veteres apostoli praedicaverunt sed praeter caetera nuntiabis magni iudicii diem his temporibus esse propinquum. (f. 76v)</p>	<p>pontificem sequeretur esset quem confessor suus et magister sacri palatii.</p> <p>Demum apud Avinionem ei gravissimis febribus occupato Christus mira quadam claritate coruscans apparuit mittens eum ad evangelizandum per universas occidentis regiones, maxime ut nuntiaret iudicii diem temporibus nostris esset propinquum. Et post multa quibus eum consolatus est et instruxit <u>extendens manum maxillam eius leviter tetigit in signum singularis familiaritatis</u>. Quo discedente ab eo surrexit e lectulo sanus moxque se succinxit ut Christi legationem diligenter exequeretur. (f. [C]1v)</p>
--	---	---	---	--

exequeretur. Itaque cepit evangelizans iter arripere. (f. 121rb-121va)		atque consolatus est, postea quam dixit Dominus Jesus Christus discessit. (p. 283)		
---	--	---	--	--

Finalment, per concloure aquesta breu selecció, voldria examinar l'última part del text i, més precisament, el paràgraf relatiu a la mort del predicador, pel qual l'anònim redactor del nostre text sembla treballar amb una tècnica en mosaic, inserint-hi, en el fons de base constituït pel dictat de l'*Officio* d'Auribelli, empelts extrets d'una part de la *Vita* oficial de Ranzano i, de l'altra, de la *lectio brevis* del mateix autor.

De fet, l'*Officium* d'Auribelli conclou informant el lector sobre les disposicions donades pel lloc de soterrament del cos de Vicent Ferrer i registrant l'hora i la data de la seua mort. En canvi, el text del còdex de l'Arxiu Històric Diocesà de Novara va una mica més enllà i hi afegeix la imatge del predicador, el qual, a punt de morir, amb les mans ajuntades, alça els ulls al cel cantant himnes a Déu, i aquesta és una dada extreta, encara que també reportada de manera abreviada, de la *Vita maior* de Ranzano, de la seua *lectio brevis* i de l'*Officium* del ms. 112. De la *Vita maior* del dominic palermità, en canvi, prové la suggestiva imatge del miracle de les papallones blanques (*papiliones infiniti nive candiores*) que, entrant per una finestra, aletegen sobre el difunt, al qual s'afegeix també el de la fragància suau que s'allibera del cos ja sense vida de Ferrer (*in ipso corpore mira odoris fragrantia diutius emanavit*). Miracles, aquests, que Ranzano, al seu torn, havia tret del voluminós *dossier* del procés de canonització, que de fet contenia un notable grup de testimoniances, recollides a la Bretanya, relatives als prodigis esdevinguts a Vannes, en el moment de la mort del predicador valencià.³²

32 Per al miracle de les papallones blanques, cf. almenys Cassard (1998: 340) i la bibliografia que s'hi esmenta.

	Haec autem animalia, quid nisi Angelos aestimabimus fuisse, qui sub tali specie comparuerunt, et felicem illam animam in illam civitatem caelestem, inter illos gloriosissimos cives collocaverunt? Eadem quoque hora, <u>mira ac suavissima odorie fragrantia ex corpore eius redundavit.</u> (p. 510)	Jesu Christi decimonono supra millesimum, et quadrigentesimum. (p. 289)		
--	---	---	--	--

Des de l'anàlisi comparativa que hem vist, podríem suposar que l'anònim redactor del text en qüestió s'hauria servit, en redactar aquest ulterior epítom de la biografia del sant de València, d'un text guia, constituït per la reelaboració d'Auribelli, integrant-hi alguns detalls i algunes informacions, a vegades mínimes, des de la *Vita maior* i des de la *lectio brevis* de la *Vita* de Pietro Ranzano. L'*Officium* de Ranzano, en canvi, no figuraria entre les fonts emprades i, d'altra banda, es tracta d'una situació més que plausible, ja que aquesta obra no tingué gairebé circulació, per haver estat transmesa per un únic manuscrit i per haver estat substituïda en l'ús comú per la reelaboració d'Auribelli.

Tot i això, la versió suara enunciada, que veuria el text del còdex de Novara com una posterior reelaboració, fonamentada principalment en fonts tretes de Ranzano, d'una biografia epitomitzada de Ferrer, s'ha de considerar amb una certa cautela. De fet, no solament encara manca un tamís del text contingut en el còdex esmentat a l'inici, sinó que també s'ha de considerar el fet que no existeix una edició moderna de l'*Officium* d'Auribelli, transmés

almenys per 17 testimonis,³³ i que no es pot, en conseqüència, excloure del tot que es tracte d'una versió erosionada del mateix text potencialment present en altres manuscrits d'aquest grup.

Més enllà de les dades merament textuals i de la subtil testimoniança constituïda pel còdex de Novara, voldríem concloure destacant que això constitueix, amb tot, un atestat ulterior de la circulació nord-italiana del culte a Vicent Ferrer, de la seua extrema vitalitat entre el Piemont i la Llombardia, certament reforçada per la seua estada per aquestes terres i pel senyal indeleble que ell hi deixà.

Sens dubte, l'atractiu i el potencial exercits per la figura i pel record d'un personatge d'un carisma capaç de reeixir a assolir una audiència diversa i diestràticament heterogènia, i per l'arrelada memòria col·lectiva de la seua obra, no foren menystinguts per l'Orde dels Predicadors.

En el 1467 el fill d'un noble trobà la mort en caure d'una torre i el seu cos fou portat pels familiars al convent dominic de Vigevano, i després a la diòcesi de Novara, i finalment va ser ressuscitat invocant l'ajuda de sant Vicent Ferrer.³⁴ L'episodi és referit aquesta vegada per la *Vita* llatina, redactada per un anònim frare dominic de Chioggia i no és testimoniada per altres fonts. I ací, sobre aquesta ulterior *vita* de l'àrea veneciana, s'obriria un nou i intrigant escenari de recerca sobre un altre aspecte del culte nord-italià del sant, i sobre l'aprofitament de la popularitat de les narracions que l'afectaven al voltant dels convents reformats. Però aquest és un recorregut en els detalls del qual no ens és possible, en aquest cas, endinsar-nos-hi.

33 Els testimonis de l'*Officium* d'Auribelli es troben en Roy (1966: 285-286).

34 La *Vida* de l'anònim frare dominicà de Chioggia (*Vita Vincentii Ferrerii auctore monacho Clugiensi*) és transmesa pel còdex Walberberg, Bibliothek St. Albert, ms. 27, f. 1-55v, sobre el qual cf. Ackermann Smoller (2014: 180-184, en particular 182, nota 85, sobre el miracle de Vigevano).

Fig. 1. Novara, Arxiu Històric Diocesà, Cod. XXVII, f. 120v
(incipit de l'Epítom de la Vita sancti Vincentii).

Bibliografia

- Acta Sanctorum Aprilis*, G. Henschen, D. Papenbroek (ed.), tom 1, Anvers, Michel Cnobbaert, 1675.
- ACKERMAN SMOLLER L. (2014) *The Saint and the Chopped-Up Baby. The Cult of Vicent Ferrer in Medieval and Early Modern Europe*, Ithaca i Londres, Cornell University Press.
- BARILARO, A. (1977-1978) «Pietro Ranzano, vescovo di Lucera, umanista domenicano di Palermo», *Memorie Domenicane*, n.s., 8-9, pp. 1-197.
- BHL = *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis*, 2 vols., Brussel·les, Société des Bollandistes, 1900-1901; *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis. Supplementi*, Brussel·les, Société des Bollandistes, 1911; Henryk Fros, *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis. Novum supplementum*, Brussel·les, Société des Bollandistes, 1956.
- CASSARD, J.-C. (1998) «Le légat catéchiste. Vincent Ferrier en Bretagne (1418-1419)», *Revue Historique*, 299/2 (Avril/Juin), pp. 323-343.
- CERESI, M.; SANTOVITO, E. (1956) *Catalogo dei manoscritti della Biblioteca Casanatense*, vol. II, Roma, Istituto Poligrafico, Libreria dello Stato.
- FAGES, P.-H. (1901), *Histoire de Saint Vincent Ferrier, Apôtre de l'Europe*, 2 vols., París, Maison de la Bonne Presse.
- (1903) *Historia de san Vicente Ferrer, apóstol de Europa*, traduïda per A. Polo de Bernabé, 2 vols, València, A. García.
- (1904), *Procès de canonisation de Saint Vincent Ferrier pour faire suite à l'histoire du même saint*, París-Louvain, Picard- Uystpruyst.
- (1905) *Notes et documents de l'histoire de Saint Vincent Ferrier*, Louvain-París, Uystpruyst-Picard.
- FERRANDO, A. (1993) «La vida de sant Vicent Ferrer de Miquel Péreç», *Bibliofilia Antigua. Estudios bibliográficos*, 2, pp. 155-190.
- (2013), *Sant Vicent Ferrer en la historiografia, la literatura, l'hagiografia i l'espiritualitat al segle xv*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- FIGLIUOLO, B. (1997) *La cultura a Napoli nel secondo Quattrocento. Ritratti di protagonisti*, Udine, Forum Editrice.
- KNOWLES FRAZIER, A. (2005), *Possible lives. Authors and Saints in Renaissance Italy*, Nova York, Columbia University Press.
- GAFFURI, L. (2006) «“In partibus illis ultra montanis”. La missione subalpina di Vicent Ferrer (1402-1408)», dins *Mirificus praedicator. À l'occasion du sixième centenaire du passage de saint Vincent Ferrier en Pays Romand*, Actes du colloque d'Estavayer-le-Lac, 7-9 octobre 2004, P.-B. Hodel OP, Franco Morenzoni (ed.), Roma, Istituto Storico Domenicano, pp. 106-120.

- GAVINELLI, S. (1993) *La Biblioteca Capitolare di Novara dalle origini al secolo XII. Contributo per un catalogo*, Novara, Associazione di Storia della Chiesa Novarese, Interlinea Edizioni.
- HODEL, P.-B. (2006) «D'une édition à l'autre. La lettre de saint Vincent Ferrier à Jean de Puynox du 17 décembre 1403», dins *Mirificus praedicator. À l'occasion du sixième centenaire du passage de saint Vincent Ferrier en Pays Romand*, Actes du colloque d'Estavayer-le-Lac, 7-9 octobre 2004, études réunies par Paul-Bernard Hodel OP et Franco Morenzoni, Roma, Istituto Storico Domenicano, pp. 190-203.
- MONETTI, F. (1978a) «Preziosi affreschi a La Stella. Il primo ciclo pittorico su S. Vincenzo Ferreri», *Piemonte vivo*, 1, pp. 41-45.
- (1978b) «Una documentazione della presenza di Vincenzo Ferreri nel Pinerolese», *Studi Piemontesi*, 8, pp. 386-392.
- MONETTI, F.; CIFANI, A. (1985) *Percorsi periferici: Studi e ricerche di storia dell'arte in Piemonte (secc. XV-XVIII)*, Torí, Centro Studi Piemontesi.
- NAUGHTON, J. M. (1995) *Manuscripts from the Dominican monastery of Saint-Louis de Poissy*, PhD diss., University of Melbourne.
- PONCELET, A. (1925) «Catalogus Codicum hagiographicorum latinorum Bibliothecae Capituli Novariensis», *Analecta Bollandiana*, 43, pp. 330-377.
- RANZANO, P. (2008) *Descriptio totius Italiae (Annales XIV-XV)*, A. Di Lorenzo, B. Figliuolo, P. Pontari (ed.), Florència, SISMEL-Edizioni del Galluzzo.
- ROY, B. (1966) «Les sources de l'office de S. Vincent Ferrier», *Sciences Ecclésiastiques*, XVIII, pp. 283-304.
- RUSCONI, R. (1990) «Vicent Ferrer e Pedro de Luna: sull'iconografia di un predicatore tra due obbedienze», dins *Conciliarismo, stati nazionali, inizi dell'umanesimo*. Atti del XXV Convegno storico internazionale (Todi, 9-12 ottobre 1988), Spoleto, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, pp. 213-233.
- TERMINI, F. A. (1915) *Pietro Ransano, umanista palermitano del sec. XV*, Palerm, Libreria editrice Ant. Trimarchi.
- (1916) «Ricostruzione cronologica della biografia di Pietro Ransano», *Archivio Storico Siciliano*, n.s., 41, pp. 81-104.
- TOMARELLI, U. (1990) *S. Vincenzo Ferreri, apostolo e taumaturgo*, Bolonya, ESD.
- VILLANUEVA, Jaime L. (1806) *Viage literario á las iglesias de España*, tom IV, Madrid, En la Imprenta Real.